

ארי יצחק שבט

דילוג פרקים בלימוד התנ"ך והתלמוד עם ילדים מטעמי צניעות חלק ג

במאמרים הקודמים¹ ראינו שחז"ל השיבו על השאלה העדינה של דילוג על פרשיות "לא צנועות" בלימוד תנ"ך עם ילדים בתוספתא מפורשת, והורו שאין לדלג כלל: "מעשה דוד ובת שבע² לא נקרא ולא מיתרגם [בבית הכנסת]³ והסופר [מלמד תינוקות] מלמד כדרכו".⁴ לעומת זאת, גישתם החינוכית של ה"משכילים" להעדיף דילוג על פרקים שלדעתם "אינם מתאימים" כשלומדים תנ"ך עם ילדים, לרוב⁵ לא רק שלא התבססה על מקורות היהדות, אלא אדרבה, הושפעה במודע מהחינוך המערבי שהתבסס על הפדגוגיה הנוצרית. אותם "משכילים" אף ראו אידיאל בעצם השינוי מהמסורת.⁶ אותה גישה נוצרית שחיקו מבוססת על חוסר מחויבותם למקרא (וכל שכן למה שהם מכנים "הברית הישנה" הפרימיטיבית והזקוקה ל"עדכון", לדעתם), על נטייתם להגשמה ולימודם מתנ"כים מצוירים, על סלידתם מהיצר המיני, על חוסר עיסוקם במורכבות התנ"ך והחיים ועל היעדר המסורת והתורה שבעל פה.

במאמר זה נדון בהצדקה ובביסוס המסורת היהודית דווקא מתוך שיקולי פדגוגיה חינוכיים, מוסריים ומודרניים.

- 1 א' שבט, "דילוג פרקים בלימוד התנ"ך והתלמוד עם ילדים מטעמי צניעות", אורשת ה (תשע"ד), עמ' 53-82; א' שבט, "דילוג פרקים בלימוד התנ"ך והתלמוד עם ילדים מטעמי צניעות – חלק ב", אורשת ו (תשע"ה), עמ' 65-102. המאמר על שלושת חלקיו הוא פרי של המחקר המקיף הראשון בנושא, שנעשה בתמיכת ועדת המחקר של מכללת אורות ישראל.
- 2 במהדורת צוקרמנדל, ירושלים תשכ"ג, הגרסה: "ברכת כהנים ומעשה דוד ובת שבע [...]".
- 3 הגרסה בש"ס וילנה, בבלי, מגילה כה ע"ב: "לא נקראין ולא מתרגמין".
- 4 תוספתא, מגילה ג, יט. ראו רשימת הפוסקים שהביאו את העניין להלכה, בחלק א (לעיל הערה 1), הערות 82-124.
- 5 למעט פרופ' ר"מ איש שלום, "הפרשיות שנקראין ולא מתרגמין", בית תלמוד ג, תרמ"ב, עמ' 143 והר"ח הירשנזון, ספר תורת החנוך הישראלי, סעאיני (רומניה) תרפ"ז, עמ' 94.
- 6 U. Ofek, "Childrens Literature", Encyclopedia Judaica, (Eds. M. Berenbaum and F. Skolnik), vol. 4, Jerusalem 2007, p. 618.

גישת ה"משכילים" שהתנגדו לדילוג

על אף המגמה המרכזית של פדגוגים "משכילים" רבים "לטהר" את התנ"ך מפרשיות "מביכות" בעבור הילדים, הייתה בהחלט גם גישה אחרת, אף בחוג שלהם. כך סבר אחד העם, ש"יסוד החינוך הלאומי יכול להיות רק התנ"ך כמו שהוא".⁷ אף "רב צעיר" (ר"ח טשרנוביץ)⁸ מבקר את סיפורי המקרא של ביאליק וחבריו בכך שלמרות טענתם, "שהם הם ספורי כתבי הקדש עצמם בצורתם, ובלשונם ממש", הביא טשרנוביץ רשימה ערוכה של פסוקים שאינם מדויקים, ופסוקים שנשמטו לדעתו ללא סיבה מוצדקת.⁹

מטבע הדברים, ברגע שמתחילים להשמיט יהיו גם חילוקי דעות מה יוגדר כ"אינו מתאים".¹⁰ למשל מתחום אחר סובר א' מינקוביץ¹¹ שילד מתקשה להזדהות עם נושאים מחוץ להבנתו ולניסיונו, כגון נבואה, עבודה זרה וכדומה.¹² לעומתו, אריה סימון ואחרים חולקים וסוברים שדווקא ילדים מתייחסים ביתר קלות ממבוגרים לנושאים שהם אינם מכירים, אך מדמים.¹³ בהתאם לכך, בוודאי קיימים חילוקי דעות גם לגבי דילוג בתחום המיני, וקיים חשש שאם נתחיל לצנזר תימצאנה "הרבה תורות לישראל".¹⁴

"רב צעיר" הדגים שאף ביאליק בעצמו התחרט, ובמהדורות האחרונות החזיר דברים שמלכתחילה השמיט.¹⁵ הוא מאשים :

- 7 מובא אצל א' מינקוביץ, "בעיות פסיכולוגיות בהוראת התנ"ך", החינוך לט (תשכ"ז), עמ' 314.
- 8 ר' חיים טשרנוביץ ("רב צעיר", תר"מ-תש"ט), רב, מחנך וסופר, למד אצל הרב יצחק אלחנן ספקטור וכיהן כרב וראש ישיבה באודסה. היגר לאמריקה בשנת תרפ"ג ומאו לימד כפרופסור בסמינר ב"בית המדרש לרבנים באמריקה" (Jewish Theological Seminary), שבזמנו היה מוסד כמעט אורתודוקסי. ראו ח"א אפאליק, "דרכם של רד"צ הופמן ורב צעיר בפסקי ההלכה", בצרון, שנה לב (תשל"א), חוברת ו, עמ' 299-303. הרחבנו על רב צעיר בהערתנו, הסכמות הראיה, מהדורה מורחבת ומוערת, א' שבת וצ' חלמיש (עורכים), ירושלים תשע"ז, סימן פג, עמ' קעח, שם מעניק מרן הרב קוק זצ"ל הסכמה לספרו "קיצור התלמוד".
- 9 ר"ח טשרנוביץ (רב צעיר), "על קיצורי המקרא", בצרון שנה ז (תש"ז), חוברת ח, עמ' 35-38.
- 10 רובם דיברו באופן כללי ללא פירוט, חוץ מאשר ש"ל גורדון, "לשאלת לימוד התנ"ך בבית הספר", שבילי החינוך, שנה א (תרפ"ו), עמ' 36-37, בהערת כוכבית.
- 11 פרופסור לחינוך ולפסיכולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים, כיהן בראש הוועדה לחינוך לערכים במשרד החינוך.
- 12 מינקוביץ (לעיל הערה 7), עמ' 323.
- 13 ראו בהמשך הערה 25.
- 14 על פי רש"י, סוכה מד ע"א.
- 15 רב צעיר (לעיל הערה 9), עמ' 127-130.

נגשים לזה בקלות ראש, במספריים שבידם, וגוזזים על ימין ועל שמאל מחסרון ידיעה והבנה וחוטאים ללשון התנ"ך המדויק והמצורף ולפעמים נוגעים באבר שהנשמה תלויה בו ומהפכים דברי אלהים חיים. על אלה אני בוכיה ועל זה דוה לבנו, על שועלים שהלכו בו, הרומסים ברגל גאווה את קדשי האומה וטורפים ואין מציל [...] הגיעה השעה לאמר למלאכי המשחית – הרף!¹⁶

לעומת טענת ביאליק¹⁷ שגם חז"ל אמרו על חלק מהפרשיות ש"נקראים ואינם מתרגמין", משיב רב צעיר, בדומה למה שהוכחנו במאמר הראשון,¹⁸ ששם מדובר על קריאת התורה בציבור, אך "אבות אבותינו למדו את כל התנ"ך בלי דילוגים ואף על פי כן לא יצאו חלילה מזה לתרבות רעה, ונפשם לא הייתה סולדת מסיפורים ידועים ומביטויים ידועים שבתנ"ך, שאינם 'מוסריים' כביכול".¹⁹ גם ר' אשר וייזר²⁰ דגל בלימוד ללא דילוגים והתנגד למה שהוא מכנה "שיטת הפיצולים והליקוטים".²¹

ראוי לציין, שאף חלק מהפדגוגים המשכילים שהזכרנו במאמר הקודם²² התנגדו עקרונית ל"צנזורה", ולמעשה צידדו רק בסינון חלקי בלימוד תנ"ך עם ילדים,²³ אך ניתן להרחיב את חלק מסברותיהם כדי להצדיק את הלימוד ללא דילוג כלל. קל וחומר בחינוך הדתי של עם ישראל, כמקבלי התנ"ך וכדמות המרכזית בו, לא ייתכן שנשנה, "נטהר" או נצנר את הטקסט בהתאם לנוהג ואטיקט תקופתי. זה מתאים לאומה שמציאותה תקופתית וזמנית ולא לעם הנצח.

16	שם, עמ' 130.
17	חי"נ ביאליק, הקדמה, סיפורי המקרא לילדים, א, תל-אביב תרצ"ו, עמ' 11, ומצאנו טענה דומה אצל גורדון (לעיל הערה 10), עמ' 36; צ' שרפשטיין, דרכי לימוד התנ"ך, ישראל תשכ"ו, עמ' 31; ש"ד גויטיין, הוראת התנ"ך בבית הספר העממי והתיכוני, ירושלים תש"ב, עמ' 178.
18	חלק א (לעיל הערה 1), הערה 105 ואילך.
19	רב צעיר (לעיל הערה 9), עמ' 35.
20	אשר אנשיל וייזר (תרס"ד–תשמ"ב), פרשן וחוקר מקרא. בשנת תשל"ז זכה בפרס הרב קוק לספרות מחקר וספרי עזר תורניים. מלבד פירושו על כל התנ"ך, תנ"ך: מפורש פירוש חדש עם מבואות (17 כרכים), ירושלים–תל-אביב תשמ"א, הוא ההדיר את פירוש ר"א אבן עזרא על התורה בעבור מוסד הרב קוק.
21	א' וייזר, להוראת התנ"ך בבית הספר התיכון, החינוך (סיון תשי"ג), עמ' 257–259.
22	חלק ב (לעיל הערה 1), פרק "תפישת המשכילים הכופרים בקדושת התנ"ך".
23	למשל ש"ד גויטיין (לעיל הערה 17), עמ' 178.

"תורת החיים" מתייחסת לכל כוחות החיים

חשוב גם להבהיר שלא כל ה"משכילים" היו בעד דילוגים בלימוד תנ"ך עם ילדים,²⁴ וחלק אף הדגישו בהקשר זה את הנצחיות ואת העל-זמניות של התנ"ך. הקו המנחה המרכזי של האסכולה הזאת, שהיא קרובה יותר לדרך המסורת, היא שהתורה היא תורת חיים ומלמדת אותנו כבר בגיל צעיר עם איזה כוחות נצטרך להתמודד במשך החיים.

היטיב לבטא זאת המנהל אי סימון,²⁵ שכתב שיש לבקש להקנות לילד דרך התנ"ך את "הזיקה למוחלט, שתשתמש לו מצפן בצאתו לעולמו המסובך והמסוכסך".²⁶ "יאבק המורה [...] עד שנתיב אל-מות יהפוך בו לאורח חיים, כי רק [...] (אם ישים את נפשו בכף הקלע יש סיכוי להתקרב ואולי אף להפגש עם אותו נצחי שבחולף, עם המוחלט אשר ביחסי, הטמונים בכתבי הקודש".²⁷ אף ד"ר מ' סגל,²⁸ שהיה מבין הדוגלים בדילוג לילדים מודה:

סיפורי המקרא מתאים בעוז את קשת חיי האדם במלוא רוחבה ובכול גוניה. ואין בהם אלא האדם, בכולי אנפין שלו: נהנה וסובל, אוהב ושונא, עמל ולוחם, נופל וקם, בתוכו ובברו, בחולין ובהתעלות, ביחידות ובצותא [...] כוחות על-אנושיים ועל-טבעיים – השכיחים כל כך בפולקלור של עמים רבים – אינם נמצא כאן. רק האדם עצמו מופיע לעתים בשיאי יכולת מופרזים – יכולת גופנית או מאגית (שמשון, משה).²⁹

פרופ' ש"ד גויטיין³⁰ מקצין אף יותר:

התנ"ך אינו מספר לנו על האלהים אלא על האדם. איננו ספר תיאולוגי, דעת האלהים שבו איננה הידיעה על מהותו של האלהים אלא הידיעה מה

- 24 ראו דברי רד"ר חיים טשרנוביץ ("רב צעיר") (לעיל הערה 9).
- 25 אריה סימון (תרע"ג-תשס"ב), מחנך, מנהלו האגדי של כפר הנוער בן-שמן, כיהן גם כמפקח מחוז הדרום במשרד החינוך, יוזם תכנית המורות חיילות וחתן פרס ישראל לחינוך, "הערות לערך התנ"ך בחינוכנו", אורים (אייר-תמוז תשי"ב), I, עמ' 275-280.
- 26 סימון, שם, עמ' 276, ומובא אצל צ' אדר, הערכים החינוכיים של התנ"ך, תל-אביב תשי"ח, עמ' 370.
- 27 שם, עמ' 279.
- 28 ד"ר מרדכי סגל (תרס"ד-תשנ"א), מייסד סמינר הקיבוצים ומהאבות המייסדים של החינוך הקיבוצי בישראל.
- 29 מ' סגל, סיפורים מן המקרא, תל-אביב (חת"ד), עמ' 34, מובא אצל אדר (לעיל הערה 26), עמ' 370.
- 30 פרופ' שלמה דב גויטיין (תר"ס-תשמ"ה), היסטוריון ומחנך, ומגדולי החוקרים של הגניזה הקהירית.

לעשות בהתאם לרצון האלהים [...] לא מסופר על העליונים, על המלאכים, אלא על עם ישראל.³¹

למרות הסתייגותנו מניסיונם של סגל וגויטיין, חלילה להקטין את הצד האלוהי שבתנ"ך או "להזיזו הצידה", אין למעט את האמת שבדבריהם: שהקב"ה הוא מושלם ואיננו "זקוק" לתנ"ך, אך אנו בוודאי צריכים אותו. לעומת דתות אחרות, מרכז התנ"ך הוא טובת העם והאדם וחינוכם על ידי הכרת החיים על הצד הטוב ביותר.³² אפילו המצוות מכונות על ידי הנביא, הרמב"ם והמקובלים "עצות טובות".³³

בכך מזהה פרופ' צ' אדר³⁴ את גדלות התנ"ך,³⁵ "בתוך המהלך התמים של הסיפור מובלעים ומדממים גם ערכי חיים שלקראתם הוא מחנך. הסיפור התמים תוקע ערכים אלה ברמז [...] בדרך אגב, כמעט ללא הכרה, ודוקא משום כך כוחו החינוכי גדול".³⁶

אף ד"ר י' עזריהו³⁷ מגדיר את מטרת לימוד התנ"ך כדבר מעשי המביא, לדרגת כוח פונקציונאלי, לגורם חינוכי, אשר תפקידו לעצב את דמותם הרוחנית של החניכים, לנטוע בלבם את מוסר היהדות, את השאיפה לצדק חברתי, את אהבת העם ואת ההערצה לאידיאליו ולגבוריו, ולעורר בהם התפעלות רליגיוזית ועריגה אל על, אל הטוב ואל הקדושה העליונה.³⁸

- 31 ש"ד גויטיין, "היסוד הדתי בהוראת התנ"ך", דין וחשבון על הסמינריון לחנוך דתי, ירושלים תשי"ג, עמ' 48.
- 32 שם, הכרה עצמית של "אישיות בעלת סתירות ובעלת סתרים".
- 33 ישעיהו כה, א; רמב"ם, משנה תורה, הלכות תמורה ד, יג; זוהר, חלק ב, פב ע"ב, ראו הראי"ה קוק, עין איה שבת א, ירושלים תשנ"ד, ב, טו.
- 34 פרופ' צבי אדר, פילוסוף ומחנך, הדגיש את הגישה ההומניסטית בלימוד התנ"ך, לימד בבית הספר לחינוך באוניברסיטה העברית בירושלים. הוא היה ראש בית הספר לחינוך ודיקן הפקולטה למדעי הרוח. תחומי עיסוקו העיקריים היו תיאוריות חינוכיות וחקר המקרא.
- 35 השווה מה שהבאנו מבייסוינגר וניומן, חלק ב (לעיל הערה 1), הערה 56 ואילך, שחילונים רבים מקשים על ערכו של התנ"ך מבחינה ספרותית ואף מוסרית, שמבחינה ספרותית "יש יותר טוב".
- 36 אדר (לעיל הערה 26), עמ' 53.
- 37 יוסף עזריהו (אוזרקובסקי, תרל"ד-תש"ה), מחנך ופעיל ציוני, ממייסדי תל-אביב, מפקח וראש הוועדה שחיברה את התכנית האב-חינוכית המקורית לבתי ספר ממלכתיים בארץ, שהייתה בשימוש עד תשי"ד.
- 38 י' עזריהו, כתבים א, "הוראת התנ"ך", תל אביב תש"ו, עמ' 10.

בנימה זו מונה ר' פנחס שיפמן³⁹ בין ערכי לימוד התנ"ך, "בחלקים ידועים מעשיר התנ"ך את הילד בדעת החיים, בחכמת הנסיון העממית [...] מטעימו מן הצער העולמי, מעמידו על גורל חיי האדם".⁴⁰ כך מטעים גם גויטיין, שמטרת התנ"ך היא "הכרת החיים ובעיות האדם",⁴¹ ובמקום אחר: "למוד התנ"ך הוא הכנת נפש הילד לקראת החיים".⁴²

לפיכך, מובן שאם התנ"ך הוא ספר חי, נצחי ומעשי, ברור שצריך להתייחס ולהדריך גם לגבי נושא הדחף בין המינים, שהוא אחד מכוחות החיים החזקים במיוחד.⁴³ התנ"ך מדריך אותנו לשימוש בדחף-על הזה כמצווה הראשונה מיד אחרי בריאת העולם, שגם עלינו ליצור עולמות ("פרו ורבו"⁴⁴), לחזק את הזוגיות לבניית משפחות ("ודבק באשתו והיו לבשר אחד"⁴⁵), במקום להרוס משפחות (על ידי ניאוף) ולהרוס את החיים (כפי שקרה לשמשון ולשלמה).⁴⁶ ד' מייס מציין שעולה בבירור מהתנ"ך המגמה של נאמנות של איש לאישה אחת,⁴⁷ הן בעיקרון הן בפועל, וכאשר בדיעבד נשאו נשים נוספות הן נקראות בצדק "צרות", מסיבות מובנות.⁴⁸ זאת הייתה תפישה חדשנית של מי ש"קדם את זמנו".⁴⁹

- 39 פנחס שיפמן (בן-סירה, תרל"ד-תש"ה), מחנך והוגה דעות ציוני, היה בצוות של ישיבת לידא עם הריי"י ריינס, ולאחר מכן בתחמוני ובסמינר מזרחי, ומחבר המקראה הפופולרית "ביכורים".
- 40 פ' שיפמן, "לשאלת לימוד התנ"ך בבית הספר העממי", תרבות וחינוך, תל-אביב תרצ"ד, עמ' 77-78, מובא אצל אדר (לעיל הערה 26), עמ' 380.
- 41 מובא אצל מינקוביץ (לעיל הערה 7), עמ' 313.
- 42 שם.
- 43 הרחבתי על כך במאמרי "יבול החקלאות – מידות טובות: בעקבות ר' אלעזר בן פדת, וכתיקון לחטא אדם וחווה", באר מים חיים – בארות בנגב, ש' אוקון ור' פריד (עורכות), עלומים תשע"ו, עמ' 90-113, והשוו להרחבה אף מוגזמת אצל Rabbi S. Boteach, Kosher Sex: A Recipe for Passion and Intimacy, New York 1998.
- 44 בראשית א, כח.
- 45 שם ב, כד.
- 46 ראו היטב בהמשך בהערה 52.
- 47 ד' מייס, מובא אצל J. Newman, Biblical Religion and Family Values: A Problem in Philosophy of Culture, London 2001, pp. 50-51. אמנם ניומן, שם, מקשה בציניות כיצד רואים ממעשה אדם וחווה את הצורך במשפחה, אך משיב בעצמו בהמשך מבראשית ב, כד: "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד".
- 48 שמואל א א, ו, "וכעסתה צרתה גם כעס".
- 49 ניומן (לעיל הערה 47), עמ' 65.

חינוך לצניעות דווקא לפני שנכנס הדחף המבלבל

מצד הסברה ניתן אף להציע שיש יתרון בחשיפת הסוגיות הללו בפני הילדים דווקא בגיל צעיר, בהיותם תמימים ואובייקטיביים, לפני שנכנסים היצרים המבלבלים. עדיף שהתשובות האובייקטיביות יהיו כבר מוכנות ועומדות לרשותם מראש, עוד לפני שיתעוררו היצרים במלוא כוחם ומבוכתם. ייתכן שלו הייתה לשמשון הגיבור אפשרות ללמוד ואף "לשחק" בצעירותו על מעשה שמשון (כפי שמצאנו בחז"ל שהילדים צחקו על לוט),⁵⁰ היה מתנהג אחרת בבגרותו.⁵¹ כך הדגיש ר' יהודה החסיד, שהדברים הללו נכתבו במפורש בתנ"ך כדי "להודיע" כנראה לילדים שטרם מודעים לכך:

שמשון גבור שבגבורים, ודוד חסיד שבחסידיים, ושלמה חכם שבחכמים, ונכשל שמשון על ידי אשה, ונכשל דוד על ידי יפת תואר ואשת אוריה, לכך נכתב ענין שמשון ודוד ושלמה שנכשלו, כדי להודיע תוקף אהבת נשים שיותר מדאי הוא, והגדיל יצה"ר על הטובים.⁵²

כן מוזכר במשנה שיש יתרון ללמוד עם ילדים בצעירותם, כיתרון הכתיבה על נייר חלק ולא מחוק.⁵³ אמנם רוב הפרשנים מסבירים שמדובר ביתרון הזיכרון,⁵⁴ אך ההשוואה עם דברי אותו מחבר במקום אחר מעלה שמדובר ברושם החקוק

50 מדרש תנחומא, ד"צ ורשא תרל"ה, פרשת וירא סימן יב: "בנוהג שבעולם אדם מוסר עצמו ליהרג על בנותיו ועל אשתו והורג או נהרג, וזה (=לוט) מוסר בנותיו להתעולל בהם. אמר לו הקב"ה: חייך, לעצמך את(ה) משמרן ולבסוף תינקות של בית רבן משחקין וקורין: יותהרין שתי בנות לוט מאביהן".

51 בדומה לכך, ראו דברי רמ"מ שניאורסון (האדמו"ר השלישי של חב"ד, בעל הצמח-צדק), אגרות קודש א, ברוקלין תשי"מ, סי' יב, עמ' שמג, מאדר-ראשון תר"ח. מטעם זה הציעו Y. Dubow; A. Wolosky-Wruble (contributing editor), Life Values and Intimacy Education: Health Education for the Jewish School, להתחיל את החינוך לצניעות בכיתה ג, להרגיל למושגים ולאוצר מילים בצורתם הנקייה לפני כניסת היצרים. בדומה לכך, ידידי ר"א רקפת מספר על סירובו של הר"מ פיינשטיין לפניית הר"מים בבית ספר יסודי, מתיבתא תפארת ירושלים, לעבור מלימוד מסכת קלאסית כמו בבא מציעא ללמוד משהו יותר "מעשי" עם התלמידים הצעירים. הוא נימק את דעתו בכך שבשנה הראשונה של לימוד גמרא סך הכל ילמדו כמה דפים בודדים, ודווקא משום כך חשוב שיחזרו אלפי פעמים ובכל יום במשך שנה בגיל צעיר לפני שייכנס יצר הממון, על כך שאסור לנגוע במה שאינו שלך.

52 ר"י החסיד, ספר חסידים, ירושלים תשי"ז, סימן תריט.

53 משנה, אבות ד, כה. כך כתב גם לנדרי מבחינה פסיכולוגית לגבי חינוך בתחום האינטימי. D. J. Landry, S. Singh, and J.E. Darroch, "Sexuality Education in Fifth and Sixth Grades in U.S. Public Schools", Family Planning Perspectives 32 (2000), pp. 212–219.

54 פירושי הרמב"ם, ר"ע מברטנורא, תוספות יום טוב, משניות ע"ג פירושים, ירושלים תת"ד, ועוד.

על אישיותו: "הלמד תורה בנערותו למה הוא דומה? לסיד שהוא טוח על גבי אבנים, אפילו כל הגשמים יורדין אין מזיקין אותו".⁵⁵
 בדומה לכך כותב הרי"ד סולובייצ'יק, שמושגי התורה וערכיה צריכים להיות חקוקים במודעות כבר בגיל צעיר, בעזרת הלימוד הנכון בסוגיות הללו. למשל, בלימוד המשנה הידועה בתחילת הש"ס, שחתן טרוד ב"מצווה" ופוטרים את כל החתנים מקריאת שמע, מתחדדת התפישה הערכית שמעשה הביאה נחשב כ"עוסק במצווה", ונושא קדוש.⁵⁶

הכוונת העברית והתנ"ך עצמו: דווקא להתייחס, אך מתוך ערפול

הדרך החינוכית העולה מהתנ"ך ומלשון הקודש היא שילדים חשים מגיל צעיר שלאיברים ולפעולות הצנועים יש מילים, אך הן מעורפלות ומושאלות ממושגים סתמיים. למשל צואה מלשון יציאה, ביאה, זרע, איבר וכדומה.⁵⁷ כן בהסברת התנ"ך מקשה התלמוד למה הכוונה במצוות לא לשאת "פצוע דכא וכוות שפכה",⁵⁸ ואיך יודעים באיזה איבר מדובר. שמא מדובר באף או בשפתיים?⁵⁹ כך גם לגבי ברית המילה⁶⁰ או חובת "עונתה" כלפי אשתו.⁶¹ ללא התורה שבעל פה אין זה ברור מהתורה על מה מדובר. כלומר דרך התורה היא דווקא להתייחס רבות לנושאים האינטימיים, אך דווקא לערפל, כדי לחנך את הילדים לפי גילם וגם לשדר כבר בגיל צעיר שהנושאים הללו הולכים להיות טעונים ומיוחדים.

- 55 אבות דרבי נתן, נוסח ב, פרק לה. אמנם בעל המשנה הוא אלישע בן אבויה שפרש מבית המדרש לטובת חכמה יוונית, דבר שלכאורה סותר את דבריו באירוניה, אך ייתכן שדווקא הקפידו להזכיר את שמו של "אחרי" על המשנה, ללמד שאפילו אצלו נשאר משהו מגרסא דינקותא, בדומה ליש"ו, ראו בבלי, גיטין נז ע"א.
- 56 הרי"ד סולובייצ'יק, בסוד היחיד והיחד, ירושלים תשל"ו, עמ' 75-77, על פי בבלי, ברכות יא ע"א ורש"י שם: "הכונס את הבתולה פטור, שטרוד במחשבת בעילת מצוה".
- 57 ראו רמב"ם, מורה נבוכים (תרגום: ר"י קאפח), ירושלים תשל"ז, חלק ג, פרק ח, המשבח את העברית כלשון נקייה. הרחבתי על כך בספרי, להרים את הדגל – על דגל ישראל והדיבור בעברית במקורות היהדות, ירושלים תשע"ד, פרק יג.
- 58 דברים כג, ב.
- 59 בבלי, יבמות עה ע"ב.
- 60 בבלי, שבת קח ע"א: "מניין למילה שבאותו מקום? נאמר כאן 'ערלתו' ונאמר להלן 'ערלתו'. מה להלן דבר שעושה פרי אף כאן דבר שעושה פרי, דברי רבי יאשיה. רבי נתן אומר אינו צריך, הרי הוא אומר 'וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו', מקום שניכר בין זכרות לנקבות".
- 61 שמות כא, י.

לעומת אריסטו והנצרות המביטים על התאוה לנשים, אפילו במסגרת של הנישואין, בשלילה ובדיעבד, או הרואים אותה כאמצעי להולדה בלבד,⁶² החובה מדאורייתא של הבעל לספק את צרכיה האינטימיים של אשתו, שאף נידונה בפרטי פרטים בפוסקים,⁶³ מחדדת את החשיבות והחיוביות של הקשר האינטימי גם לאחר שהאישה עברה כבר את גיל הפרייון.⁶⁴ אם 70% מהאינטרנט עוסק היום בדחף מסוים,⁶⁵ סימן הוא שאין מדובר חלילה, ב"טעות הגדולה ביותר" בבריאה, אלא בכוח אדיר שאמור להיות חיובי במיוחד. "והנה טוב מאד, הוא היצר הרע".⁶⁶

חינוך בדוגמאות חיוביות ושליטות

איננו רוצים להסתעף לדיון מסביב לעיסוק בחטאי אבותינו בתנ"ך, אך אי אפשר להכחיש שהתנ"ך עוסק גם בעבירות, וביניהן בתחום העריות. אכן שונה שיטת החינוך הקלאסית מהמודרנית, שהראשונה התבססה לא רק על דוגמאות של התנהגות חיובית, אלא כפי שהדגישו גם חז"ל, אף על דוגמאות שליליות.⁶⁷ למשל, "לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו – נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים".⁶⁸

62 הרמב"ן, "אגרת הקודש", כתבי הרמב"ן (ערך: רח"ד שעוועל), ירושלים תשכ"ד, עמ' שכג, תוקף את הרמב"ם, מורה נבוכים (לעיל הערה 57), חלק ב, פרק לג, בכך שהושפע מהפילוסופים היוונים בנושא. הרחבנו על התפישה הנוצרית בחלק ב (לעיל הערה 1), הערות 60–65.

63 למשל ר"י קארו, שלחן ערוך, אבן העזר סימן עו, חיוב התדירות של כל גבר לקיים יחסים עם אשתו, לפי קושי מקצועו והימצאותו בבית, לפני יציאתו ובחזרתו מהדרך ועוד.

64 הרמב"ם אינו מתייחס למצווה זאת במורה נבוכים, ולשיטתו (לעיל הערה 62) ייתכן שיסביר גם כאן שמדובר "בדיעבד", שחייבים להתייחס לחולשה הזאת אצל נשים ש"דעתן קלה". אך גישתו האריסטוטלית בנושא בוודאי איננה הזרם המרכזי בין רבותינו ונדחתה על ידם בחריפות, וכל שכן על פי הקבלה.

65 ראו בוטח (לעיל הערה 43).

66 בראשית רבה, ד"צ וילנה תרל"ח, ט, ז.

67 R. Bottigheimer, *The Bible for Children: From the Age of Gutenberg to the Present*, New Haven 1996, p. 218.

68 בבלי, שבת י ע"ב. הרחבתי על כך בדוגמאות רבות במאמרי, א' שבת, "הזכאים במקרא וחייבים בחז"ל", טללי אורות יב (תשס"ו), עמ' 13–99, שחז"ל המשיכו בכיוון של התנ"ך, ובמדרשים אף העמיסו עבירות רבות על אבותינו ממגמות חינוכיות. לעומת הרמב"ן, הרשב"ם ואחרים (ראו בהמשך הערה 74 ואילך) שגם עושים כן, פורסם לאחרונה בשם הר"מ

צ' אדר סובר שדילוג פרשיות התאוות בתנ"ך יפסיד לקחים חשובים. אם "המספר לא העלה כלל על דעתו להשמיט את מעשה בת שבע",⁶⁹ אזי כנראה זה חשוב, וקל וחומר למי שמאמין בנבואה ובקדושת התנ"ך :

נראה שכל אותן התלקחויות היצרים [...] ניתנות על יד התנ"ך עצמו בשלילה. הוא רואה בהן דוגמאות גרועות של אהבה, אם גם טבעיות מאד [...] תאוותה של אשת פוטיפר באה להראות את התגברות יוסף "הצדיק" על היצר מתוך נאמנות ויושר. דוד [...] כתוצאה מתאוותו לבת שבע (ו)משלח [...] את אוריה בעלה למות, ורק תוכחתו הקשה של נתן שוברת את רוחו ומחזירה אותו לנורמה של שיקול מוסרי [...] התנ"ך אינו מתאר בפרוטרוט התלקחויות יצרים אלה; הוא מתארן כמות שהן, כבאות בבת אחת ובסערה. הוא מדגיש, כמו במקרה דוד, שהן מסלקות את ההויה האנושית, ומאשימן בכך. נגדן הוא יודע להעמיד דוגמאות חיוביות של אהבה עדינה. תחלה אהבת יעקב לרחל [...] "ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה",⁷⁰ אך כלום רגש הנמסר בשש מלים הנהו פחות עמוק ועדין [...] [?!] [...] אולי משום שתאורים ארוכים של אהבה זרים לרוחו, ונראים בעיניו כפגם בטעם הטוב. האהבה נשזרת לתוך מהלך החיים ואין היא כל החיים [...] דווקא יש כאן תמרורי אזהרה חזקים יותר ממילים ש"אין אפוטרופוס לעריות",⁷¹ ולאזהרה מ"אהבה התלויה בדבר בטל".⁷² מצאנו לפעמים בתנ"ך גם מתח רב בין אבות ובנים: נח-חם, יעקב-ראובן, דוד-אבשלום ועוד.⁷³ אף כאן רואים שגישת התנ"ך היא לספר, לזהות בעיות פוטנציאליות או ממשיות, ולהתייחס אליהן בישרות מתקנת. כך מדגיש גם רש"ר

פיינשטיין, מסורת משה (ערך: ר"מ טנדלר), ירושלים תשע"ג, עמ' תקו, שלדעתו אסור אף לראשונים להזכיר חטאי האבות שאינם מוזכרים בחז"ל.

צ' אדר (לעיל הערה 26), עמ' 77.

בראשית כט, כ.

בבלי, כתובות יג ע"ב.

אדר (לעיל הערה 26), עמ' 63-64, על פי משנה, אבות ה, טז. ראו שם בפירוש המשניות של הרמב"ם (תרגום: ר"י קאפח), ירושלים תשכ"ה.

ניומן (לעיל הערה 47), עמ' 47.

הירש בשם הרמב"ן,⁷⁴ בכתבו על הכשלת פרעה בעניין שרה, שגם אבותינו חטאו, אך מלמדים אותנו כיצד להגיב ולתקן.⁷⁵

ר' בוטיגהיימר⁷⁶ מציינת [התרגום שלי, א"ש]: "שהמעבר הרדיקלי בשיטות פדגוגיות בתקופה המודרנית המוקדמת, לעבור מדוגמאות שליליות לטובת דוגמאות מהתנהגות חיובית, השפיע רבות על התוכן והסגנון של תנ"כי הילדים" של הנוצרים, כולל השמטת הפרשיות הלא-צנועות.⁷⁷ כלומר, יש בצנזור המעשים ה"בעייתיים" בתנ"ך במפורש שינוי שיטה חינוכית משיטת התנ"ך והקדמונים, ולנו זה צריך להדליק נורות אזהרה.

אינני מתכוון לומר שכדאי לחזור לסיפורי הילדים המקוריים של האחים גרים, שבמקורם היו אכזריים ומפחידים (כמו כיפה אדומה, עמי ותמי, שלגייה ועוד), ורק "צופו בשוקולד" של תמימות על ידי העולם המערבי המודרני,⁷⁸ אך החינוך המעודכן, הבוגר יותר והנאיבי פחות, גילה שלא טוב לילד שתמיד הסוף הוא טוב ("happy end"), כי בחיים אין זה כך.⁷⁹ אולי אין זה מתאים לספר סיפורים כאלה לפני השינה שמא יגרמו לחלומות בלהות ולסיוטים, אך בחינוך היום כן מודגש, כמו בתנ"ך, הצורך "לחספס" ולחסן את הילד במקצת, להזהירו מאנשים או ממצבים מסוכנים, "ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם". ילדים הם ממילא תמימים, אז אולי מה שדרוש כדי לקרבם ל"דרך האמצעי"⁸⁰ הוא גם זיהוי נורות אזהרה, גם מיצר העריות של מבוגרים או מתבגרים שעלולים

74 רמב"ן, פירוש על התורה (ערך: ר"ח שעוועל), ירושלים תשי"ט, בראשית יב, י.

75 רש"י הירש, פירוש על חמשה חומשי תורה, ירושלים תשמ"ט, שם, וכן כה, כז; כז, א. ראו עי' פריש, "שיטתו של רש"י הירש בסוגיית חטאי האבות על פי פירושו לספר בראשית", דרכים במקרא ובהוראתו, ש' פוירשטיין ומי' ארנד (עורכים), רמת-גן תשנ"ז, עמ' 181–197. השוו גישת ר"א קוטלר, משנת רבי אהרן ג, ירושלים תשנ"ו, עמ' קע.

76 רות בוטיגהיימר, מרצה לספרות השוואתית באוניברסיטת סטוני ברוק בניו יורק. התייחסנו בהרחבה לדבריה בחלקים א, ב (לעיל הערה 1).

77 בוטיגהיימר (לעיל הערה 67), עמ' 218.

78 בין המפורסמים הם סרטי וולט דיסני ששכתבו את סיפורי הילדים כך שיהיה בהם תמיד סוף טוב, אך המגמה הייתה קיימת לפנייהם. ראו בהערה הבאה, שבין השיקולים בעד השכתוב לסוף טוב הוא שזה מעודד ילדים; הן נבואות המגשימות את עצמן; שילדים שמחים אכן יהיו גם מבוגרים שמחים וידידותיים יותר; חלק מהאמת היא מפחידה וטראומטית לילדים.

79 ראו <http://alturl.com/b9pub>. הרעיון הוא גם שהמוסר איננו שחור-לבן; הסיפורים יותר מעניינים כשהסיום איננו צפוי ופשוטי מדי; שמחה מלאכותית איננה אמתית; שמחה היא יחסית, ולכן אם כל הסיפורים נגמרים טוב, אין זה באמת משמח.

80 רמב"ם, משנה תורה, הלכות דעות א, ד.

להיות בסביבתם? טוב שדווקא ילמדו את מעשי אמנון ותמר או דוד ובת שבע, וידעו ש"אין אפטרופוס לעריות".⁸¹ לצערנו, הפרשיות שנחשפו בתקופה האחרונה בתקיפה מינית בתוך המשפחה ובעולם הישיבות בכל המגזרים: בניו-יורק, בלונדון, בבולטימור, ואף בירושלים, העלו את המודעות לנושא, וכנראה טוב שכך. אכן כדי להכין את הילד לחיים צריכים לא רק דוגמאות אידיאליות, אלא גם דוגמאות מאתגרות, כולל כאלה של נפילה וקימה וכן בתחום של יצר העריות. ביטא זאת יפה אן רודג'ירס-מלניק לגבי תנ"כי הילדים הנוצריים (התרגום שלי, א"ש): "[...] יחד עם צנזור התמונות המפריעות, חכמים מסוימים מתמיהים אם העורכים לא השמיטו גם חטא, משפט, תשובה, מחילה, וישועה".⁸² כמובן, אין צורך להגזים גם לכיוון השני: להפחיד ילדים מסדיסטים וסוטים מעבר ל"מיעוט מצוי" או אפילו פחות. אך כנראה, כבכל נושא, הדרך האמצעית היא הטובה ביותר,⁸³ ואכן כך ראינו שנעשה בתנ"ך, אך בתנאי שלא מדלגים. יצוין שבולט השינוי החינוכי שבתנ"ך, הכולל גם דוגמאות שליליות, לעומת התמימות, השטחיות וההטפה המגמתית של רוב הספרות החרדית לילדים, שרבים הסתייגו ממנה.⁸⁴ בתנ"ך, החינוך מתייחס למורכבות החיים, לא בהטפה, אלא במסקנות טבעיות של הילד הקורא.

החשיבות להבנת משל אהבת ה'

נוסף על כך, פנימיות התורה מסבירה את חשיבות ההיכרות עם הדחף לעריות כדי להבין ולשאוף לאותו דחף בדבקות בה'.⁸⁵ כשרי' עקיבא מדגיש שלעומת כל שאר כתבי הקודש שיר השירים הוא קודש קודשים,⁸⁶ מתחדד האידיאל שחשוב לדעת מה היא תאוה של "נכסוף נכספתי".⁸⁷ לא רק שכתוב "צמאה לך נפשי", אלא חשוב להוסיף: "כמה לך בשרי".⁸⁸

לעיל הערה 71.	81
A. Rodgers-Melnick, "The Bible for Children: Today It's a Kinder, Gentler Version",
Seattle Post - Intelligencer, Dec. 2, 1997, p. E.1.	82
רמב"ם (לעיל הערה 80).	83
על השוני בין הסגנון הישן והחדש בספרות החרדית לילדים, ראו "מה קוראים ילדים
חרדים?", http://www.haaretz.co.il/gallery/kids/1.1901171 .	84
מפותח היטב עם ציון מקורות רבות אצל בוטח (לעיל הערה 43).	85
מדרש תנחומא (לעיל הערה 50), תצוה ה.	86
ר"א אזקרי, "ידיד נפשי", על פי בראשית לא, ל.	87
תהלים סג, ב. ראו הראי"ה קוק, אדר היקר, ירושלים תשמ"ב, עמ' ל-לא, על פי בבלי,
סנהדרין עה ע"א, שיחד עם אבדת הנבואה ואהבת ה' המוחשית שבמקדש ניטל טעם הביאה.	88

אמנם חלק מהמסתורין של הנושא הוא דווקא בהסתרתו ובהמתנה לו,⁸⁹ וכל שכן שאסור "לעורר את האהבה עד שתחפץ",⁹⁰ אך אם ילד ישראל לא ישמע כלל על הקומה החשובה הזאת בעבודת ה' ובשלום-בית עד הגיעו לגיל 18, בבוא העת הוא עלול להסתפק בחשיבותה. דווקא חשיפתו לדחף בפרשת דוד ובת שבע, או קריאת שיר השירים בבית הכנסת בכל ליל שבת טרם הבנתו את אותו דחף, מוסיפה למסתוריות ולהילה הרצויה שמעל הנושא.

היום אי אפשר ולא רצוי להתחמק משאלות

באשר לטענה שהזכרנו של המסתייגים מלימוד "בגובה העיניים", ובשם כך מדלגים על חלק מהפרשנים, אולי יש מקום להבחין בין דילוג על פרשנים, שהוא פשוט יותר, ובין דילוג על כל הפרשה, שהוא בעייתי יותר.

הראייה קוק סובר שבמיוחד בדורות האחרונים חשוב לשאול ולהתמודד יחד עם נבוכי הדור, במקום שיתמודדו לבד, בלעדיו.⁹¹ בעידן האינטרנט הילדים "מבינים" בכל תחום, ובכלל קשה להסתיר מידע. אמנם הרב קוק התייחס שם לשאלות בפילוסופיה ובאמונה, ולא ברור אם היה סובר כן גם בנושאים שהצניעות יפה להם, ובמיוחד עם ילדים, אך הרב גם לא חזה את האינטרנט ומתבקשת כאן סברה דומה.

בהקשר דומה הנוגע להלבנת חטאי התנ"ך מתאונן ק' וייטמן: "מי יודע כמה אפיקורסים וליצנים הקימה לנו השתדלנות ההיא, בין חניכי החדר ההוא, לאחרי שנתבגרו ו'נתפקחו' והתחילו מכירים 'בשטויות ובהבלים' שהנחילום בימי ילדותם", כלשונו.⁹²

ר"א זן-בר אף מדגיש שההבחנה בין מה שאינו מתורגם בציבור ובין מה שכן לומדים עם ילדים היא, שלעומת הקריאה בציבור בבית הכנסת, מסגרת הלימוד מאפשרת שאלות כדי לוודא שהילד ילמד באופן "מבוקר ורציני",⁹³ דבר שחשוב שבעתיים היום, שכן דרך האינטרנט ממילא בסוף "הכל יתגלה".

89 הדרכת רב חסדא לבנותיו, בבלי, שבת קמ ע"ב. וכך מסבירים את ענייני ההרחקה, בבלי, נדה לא ע"ב: "כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה".

90 על פי שיר השירים ב, ז.

91 הראייה קוק, "הפחד", אדר היקר (לעיל הערה 88), עמ' קיט-קכא. הרב קוק בעצמו חיבר ספר לקראת מטרה זו: לנבוכי הדור, ירושלים תשע"ד.

92 ק' ווייטמן, "הוראת החומש", שבילי החינוך, שנה א (תרפ"ז), עמ' 35.

93 ר"א זן-בר, "צנזורה בתורה?", חכמת יבנה (ביטאון כרם ביבנה), פרשת וישלח (לא מצוינת שנה), <http://www.kby.org/english/torat-yavneh/view.asp?id=2929>.

אף בציבור החרדי מצאנו שהר"א קוטלר מאריך לבאר כיצד ללמד מעשה דוד ובת שבע ומעשה שמשון ודלילה לילדים, עם פירושי חז"ל,⁹⁴ ולא עלה על דעתו להשמיט או לדלג.

דור שעברית היא שפת האם וציניות היא שפת הרחוב

נוסף על כך, לעומת דברי ביאליק, גויטיין וחבריהם, מעיר ר"י מדן שאף אם המגמה של המשנה במגילה הייתה להסתיר מעמי הארץ (ולא מילדים!⁹⁵) את מעשה ראובן, ההסתרה נבעה מכך שבימי המשנה נשים ועמי הארץ לא הבינו עברית. בדורנו, "כל ניסיון להסתיר היום את האמת יבודד את בית המדרש ואת יושביו, ויציג אותם כחיים בדמיון, וכיראים להתמודד עם הבעיות הקשות שבאמונה".⁹⁶ בדומה לכך כותב הד"ר ר"ר פוזן:

פתרון מסוג זה [של דילוג, א"ש] שוב אינו רלוונטי בימינו: לא רק משום שכל נער מסוגל כיום לקרוא בעצמו את המקרא ולכן התחמקות מצד המורה מגרה בדווקא ל"הצצה" ולקריאה בלתי מבוקרת, אלא בעיקר מן הטעם הבא: ההתייחסות לתלמידינו כאל עמי הארץ, ככאלה שניתן להשתיק את סקרנותם וחקרנותם, גם מעליבה וגם אינה מציאותית.⁹⁷ נדגים את הבעייתיות מפרשת ראובן, שאפילו מי שדילג על הפרשה בבראשית לה, יצטרך להתמודד עם העניין כשילמד את ברכת יעקב לראובן בפרשת ויחי, "כי עלית משכבי אביך",⁹⁸ שם קשה יותר לדלג על פסוק מסוים. נזכיר שברשימת רס"ג, נהגו שלא לתרגם גם שם.⁹⁹

הבחנה בין כללים ובין פרטים – בין תנ"ך ובין תלמוד והלכה

ברם אף לשיטה זו, הדוגלת דווקא בלימוד כל התנ"ך ללא דילוג, נשארים "קוים אדומים" במידת הפירוט שידון בכיתה עם ילדים צעירים. ייתכן גם להבחין בין לימוד בסוגיות בתנ"ך, שם ניתן לעסוק בנושאים המיניים באופן כללי, ובין הסוגיות בתלמוד ובהלכה, שם הכניסה לפרטים מחויבת מעצם הנושא. שם

94 ר"א קוטלר (לעיל הערה 75), עמ' קע.

95 לעיל הערה 3.

96 ר"י מדן, דוד ובת-שבע: החטא, העונש והתיקון, אלון-שבות תשס"ב, עמ' 19.

97 ר"ר פוזן, "ארבע גישות בהתייחסות לחטאיהם של גדולי עולם", אתר דעת, http://www.daat.ac.il/daat/ktav_et/maamar.asp?ktavet=2&id=1149. הערתו היא לגבי דילוג על חטאי האבות, אך דבריו תקפים גם לנידון שלנו.

98 בראשית מט, ד.

99 אוצר הגאונים, ירושלים תשמ"ד, מגילה, עמ' 46.

ייתכן שלכל הדעות יש לדחות את העיסוק בנושאי הצניעות לגיל מבוגר יותר, כפי שראינו שכנראה מיעטו קדמוננו לשנן משניות מסכת נדה.¹⁰⁰ יש לציין שבלמוד התלמוד וההלכה, בגלל הכמות האדירה של מסכתות והלכות, הלימוד בדילוג הוא נתון וטבעי, ולכן לא יעורר את סקרנות התלמידים לנושאים שדילגו עליהם. למשל ראינו שאף האדמו"ר מחב"ד, הרמ"מ שניאורסון, הרחיק לכת להניע

בחורים מהלימוד במסכת סוטה.¹⁰¹

ברם אף כאן תתעורר לפעמים הבעיה כאשר בתוך מסכת או פרק מסוים יסתעף הדיון התלמודי, כדרכו בקודש, לנושא מיני. למשל הסוגיה של "פתח פתוח מצאתי"¹⁰² והמחלוקת בין רש"י ובין רבנו חננאל בנידון, הוא מרכזי ביותר וחוזר על עצמו פעמים רבות לאורך מסכת כתובות.¹⁰³ במקרה זה נראה שאין ברירה אלא להתמודד עם שאלת הדילוג או העיסוק. ייתכן שאף כאן יש לקחת בחשבון שהתלמידים ממילא יחשפו לסוגיה, ושעדיף העיסוק בה בצורה מפוקחת ובוגרת עם הסברים והדרכה.

למשל, מסייג הר"ד ליאור, שכאשר לומדים את פרשת בנות לוט עם ילדים

קטנים:

די לומר להם שהן חשבו להתחתן עם אביהם,¹⁰⁴ והילדים כבר יודעים שאם מתחתנים נולדים ילדים. ליותר מזה הילד לא זקוק ואין הוא מבקש לחקור ולדעת. כן ביחס ללימוד פרשת עריות, מספיק להסביר לילד שהתורה אסרה נישואי קרובים וקרובות ואין יותר לדבר בזה.¹⁰⁵ העיקרון ברור ומוסכם, אך ברגע ש"נתת דבריך לשיעורין",¹⁰⁶ ייתכנו חילוקי דעות על דוגמה זו או אחרת. למשל, ר"ש אבינר מסכים שאמורים ללמוד את הכול, כולל הפרשיות העדינות, עד גיל עשר:

100 חלק א (לעיל הערה 1), עמ' 79.

101 רמ"מ שניאורסון, אגרות קודש יז, ניו-יורק תשס"ג, עמ' סז.

102 הר"ד ליאור, שו"ת דבר חברון ג, חברון תשע"ב, סימן רכח.

103 מרכז המחלוקת הוא בבבלי, כתובות לו ע"ב.

104 לגבי חוסר הדיוק מסיבות חינוכיות, לצניעות ולתיקון המידות, ראו בבבלי, בבא מציעא כג ע"ב: "בהני תלת מילי עבידי רבן דמשנו במלייהו במסכת ובפוריא (=ענייני המטה) [...]". הרחבתי על כך במאמרי, א' שבט, "שקר חינוכי ותרגילי סימולציה לפי ההלכה", טללי אורות ג (תשנ"א), עמ' 103-110.

105 לעיל הערה 102. בדרך דומה הלכו גם ר"י קיל, פרקי הדרכה בהוראת נביאים ראשונים, עמ' מח, וידידי ר"ש אבינר, חינוך באהבה, בית-אל תשס"ה, עמ' 67, ור"י שרלו, <http://tinyurl.com/4ub5acc>.

106 על פי בבלי, שבת לה ע"ב.

[...] בלי דילוגים ולהבין [...] בדרגה המתאימה לגילו. מה שברור הוא, שאין לשקר לילד, הן מפני שאסור לשקר, הן מפני שכאשר יגלה את השקר הוא יאבד את האמון. לא חייבים להסביר לו כל דבר, אך אין לשקר.¹⁰⁷ הצורך לדעת הוא על פי רוב המודד ליכולת [...] עד שדעתו מתיישבת. כאשר הדברים מוסברים במסגרת של דברים אחרים, הם אינם פוצעים את הילד, אלא מצטרפים לכל לימוד התורה שלו [...] אין לחכות שהילד ילמד את הדברים ממקורות זרים ובלתי טהורים, אלא יש ללמדו הכל בטהרה ובטבעיות.¹⁰⁸

יש להוסיף ולהזהיר בכך משום דברי המשנה, "המכנה בעריות משתקין אותו",¹⁰⁹ שאסור לערפל את פסוקי התורה משום הצניעות יותר ממה שהתורה כבר מערפלת. ומסביר רבנו חננאל: "וכי אתה מברר מילין מה שלא בירר משה רבינו ברוח הקודש?!"¹¹⁰ וכן "המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי והמוסיף עליו הרי זה מחרף ומגדף".¹¹¹

אם נדייק בדברי חז"ל "הסופר [מלמד ילדים] מלמד כדרכו",¹¹² משמעותו אכן ללמד כשאר הפרשיות בתורה, ללא התמקדות מיותרת בפרטים האינטימיים, אך גם ללא אי דיוקים. כך מסביר הר"ן את הגמרא מדוע משתקין את המכנה בעריות: "מפני שהוא מגלה פנים בתורה שלא כהלכה".¹¹³ הערפול עשוי להוציא לעז על קדמונינו, והילד עלול לטעות ולהבין למשל שגם לוט עבר על כך ש"התחתן" עם שתי אחיות, או שאדם יכול לשאת אישה כשהוא "שיכור כלוט",¹¹⁴ וכדומה. כך גם לא ייתכן לומר שלוט "התחתן" עם בנותיו, שקידושין כלל אינם תופשים בהן,¹¹⁵ וברור גם מההקשר של יהודה ותמר שאין מדובר על

107 השואל לימד בכיתה ב את דברי רש"י על בראשית יח, יב: "אחרי בלותי הייתה לי עדנה".

108 ר"ש אבינר, לעיל הערה 105.

109 בבלי, מגילה כה ע"א.

110 רבנו חננאל, אוצר הגאונים (לעיל הערה 99), מגילה, עמ' 45. ראו גם ר"מ המאירי, בית הבחירה, ירושלים תשל"ו, מגילה, שם: "שלא להפסיד כוונתה בביאורו". במסכת סופרים (מהדורת ר"מ היגער), ניו-יורק תרצ"ז, ט, ט, מדגימים כינוי לעריות שאסור: "בערייתא דאבוי ובערייא דאימיה", שלא רצה לתרגם "אביך" אלא אומר "אביו".

111 תוספתא, מגילה ד, ג.

112 לעיל הערה 4, בתוספתא המרכזית של מאמרנו.

113 ר"ן, מגילה טו ע"א בדפי הר"ף.

114 הגדרה הלכתית, ראו למשל ר"א גומבינר, מגן אברהם, אורח חיים, סימן קכח, ה; ר"מ קליין, שו"ת משנה הלכות ה, ניו-יורק תשס"ג, סימן ו.

115 רמב"ם, הלכות אישות ד, יב.

חתונה. כך אין זה מדויק לומר לילדים שבכל מקום שכתוב "זונה" מדובר באחת ש"מתחתנת" עם אנשים רבים, שהרי קידושין אינם תופשים עם יותר מאדם אחד. על ידי כך עלולים להשריש בילד מושגים מוטעים בהלכה שהם גם שקר וגם קשה לעקרם בעתיד.

אף בהלכות נדה מצאנו שהרב עבדיה יוסף התריע על כך שבדורנו, לאחר שנשכחו רבות מהלכות נידה אצל ההמון, חשוב דווקא ללמדם ברבים.¹¹⁶ הוא מוכיח מכך שהובא בבית יוסף שרבו, ר' יעקב בי רב, היה דורש בהלכות אלו בציבור.¹¹⁷ כך הוא מוכיח מהמשנה ש"קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות",¹¹⁸ כהלכות שבת, ציצית ותפילין, ופירש הר"י קארו: "פתחי נדה, נושאם דבר מכוער. אף על פי כן אלו הם גופי הלכות, כלומר עיקרי תורה מצד השכר הגדול הצפון לעוסקים בהם".¹¹⁹

לעומת מה שחושבים רבים, שאין זה מתאים ללמדם ברבים, מביא הרב עבדיה את דברי המדרש:¹²⁰

"שחורות כעורב"¹²¹ [...] ר' שמואל בר יצחק פתר קריא בפרשיותיה של תורה אע"פ שנראות כאילו הן כעורות ושחורות לאומרן ברבים,¹²² כגון הלכות זיבה ונגעים, נדה ויולדת, אמר הקב"ה הרי הן עריבות עלי [...] תדע לך שהוא כן, שהרי פרשת זב וזבה לא נאמרו כאחת אלא זו בפני עצמה וזו בפ"ע, "איש איש כי יהיה זב מבשרו",¹²³ "ואשה כי יזוב זוב דמה וגו'".¹²⁴ הדרשה כאן מתייחסת לפרשיות הנראות כעורות או שחורות ושהיינו חוששים מ"לאמרן ברבים". חז"ל מורים שיש להתגבר על האינסטינקט הצנוע, הטבעי והחיובי ולדרוש בהן ברבים, ודלא כמשמעותו המילולית של הדין "אין דורשין

116 ר"ע יוסף, הקדמה לטהרת הבית, ירושלים תשמ"ח, עמ' ח.

117 ר"י קארו, בית יוסף, יורה דעה, סוף סימן קצו.

118 משנה, אבות ג, יח.

119 ר"י קארו, כסף משנה, הלכות יסודי התורה ד, יג.

120 הסברו של הר"ע יוסף (לעיל הערה 116), ראו בפירוש מהרז"ו, ויקרא רבה (לעיל הערה 66), יט, ג.

121 שיר השירים ה, יא.

122 השו"ת דברי המשכיל מ' איש שלום (לעיל הערה 5), עמ' 143, שחשב לדייק מכאן להפך, שמוכח שאין לדרוש בנושא ברבים.

123 ויקרא טו, ב.

124 ויקרא רבה (לעיל הערה 66) יט, ג, על פי שם, כה. קיימת פרשה המפסיקה בין שתי הפרשיות ודורשים שזה מוכיח שאין ברצון ה' "להיפטר" מן הפרשיות הללו, אלא שאף הן ערבות עליו, כביכול.

בעריות בשלשה".¹²⁵ הרב עובדיה יוסף אף יוצא נגד "הרבנים הנחבאים אל הכלים" בנושא זה: "וקיימתי בעצמי [...] במקום שאין אנשים השתדל להיות איש [...] 'ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש'".¹²⁶ על כך יש להוסיף ש"מהזירות שלא תרבה להיזהר".¹²⁷

אכן לפי זה אולי יש לדייק שלומדים את ההלכות המעשיות הללו, כמו את הלכות שבת, רק עם מי שהן מעשיות וגופי תורה בעבורו, ולא עם ילדים קטנים שבעבורם התועלת המעשית חסרה, ושמה נשאר ה"סלקא דעתך", שהדברים אז מכוערים.

ברם מהמקורות עולה דווקא להפך. הן מהמשנה באבות (בדומה למסכת קינין שאינה מעשית, כך דיני הנידה אינם מעשיים בעבור ילדים, אך מודגש בכל זאת ללמדם), הן מהמדרש (המתייחס לפרשיות התורה, שדווקא נלמדות בגיל לימוד המקרא עם הילדים), משתמע שהחשיבות המודגשת מכוונת ללמוד, לפחות באופן כללי, גם עם ילדים. אמנם הרב עובדיה יוסף אינו אומר ללמדם עם ילדים אלא ברבים, וייתכן שהו מסתמך על הנוהג ועל האינסטינקט הפשוט, אך זה כלל שאינו מוכח מהמקורות שהביא.

כרופא נשים המפתח חסינות

יתרון נוסף של העיסוק בענייני נשים דווקא עם ילדים הוא הורדת ה"קסם" מהנושא, דווקא על ידי החשיפה לעניין בצדדים טכניים ויבשים לגמרי. העיסוק הזה מחזיר אותם קצת למצב שלפני "ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי ערומים הם",¹²⁸ שהאיברים האינטימיים יהיו כידיים וכרגליים,¹²⁹ להוריד מהנושא את הצד המסתורי של הערווה.

בדומה לרופא נשים המפתח "חסינות" להרהורים סביב הצדדים הטכניים ואולי המכוערים של גוף האישה, ויש לכך אף השלכות הלכתיות משום שהוא טרוד בעבודתו,¹³⁰ ייתכן שאף העיסוק בנושא בישיבות יחסן אף אותם

125 משנה, חגיגה ב, א.

126 ר"ע יוסף (לעיל הערה 116), עמ' ט, על פי תהלים קיט, מו.

127 ר"ב אבן פקודה, חובות הלבבות (תרגום: ר"י אבן תיבון), ירושלים תשכ"ה, הקדמה, עמ' מט.

128 בראשית ג, ז.

129 רמב"ן (לעיל הערה 62). והשוו למה שהבאנו בהערה 133.

130 על פי בבלי, עבודה זרה כ ע"ב, שמותר להרביע בעלי חיים משום "בעבידתיה טריד". ראו בהרחבה אצל רצ"ה שפירא, דרכי תשובה, ירושלים תשל"ו, יורה דעה סימן קנז, ח, המאריך להסביר מדוע נהגו נשים היתר ללכת לרופאי נשים שהם גברים, ומוכיח מורה דעה, סימן

מ"להשתגע" בהרהורים בקלות רבה, דווקא על ידי העיסוק ב"דם ובשפיר ובשליא".¹³¹ התורה היא תורת חיים, וחשוב להדגיש גם לצעירים שיש להתייחס לכל נושא במבט תורני, ושאינו נושא, אפילו הגשמי ביותר, שאין לו התייחסות בתורה.¹³²

ברם נציין שנקודה זאת שנויה במחלוקת, ופוסקים אחרים סוברים שבנושא העריות אין להסתמך על הוודאות בכך שעיסוק הרופאים מחסנם מהרהורים, ולכן יש לגברים להימנע מלהיות רופאי נשים, ועל הנשים להעדיף להיבדק על ידי רופאת נשים.¹³³ על פי זה היה ניתן לומר סברה דומה, שהוא הדין גם לגבי בחורים הלומדים בבית המדרש שמא אין אפטרופוס לעריות.¹³⁴ עם זאת, ייתכן להבחין ולומר שהחמירו יותר ברופאים, משום שהם מסתכלים ונוגעים ממש באישה במקומות האינטימיים ביותר, ושאינו להשוות בין זה ובין לימוד סוגיה הלכתית מספר, אפילו ללא תמונות. בכל מקרה, החששות הללו אינן שייכים אצל ילדים קטנים מהסיבות שיבארו להלן.

פחות הרהורים ואיסורים אצל קטנים

העיון בפרטי האיסורים של הרהורי עברה יגלה שרבים מהצדדים כלל אינם שייכים לפני גיל ההתבגרות. למשל אין חשש שהרהור ביום יביא לידי טומאה בלילה, ומותר לילד להתרחץ עם אביו משום שאין מדובר כלל בהרהור עברה לפני

- קפו, שדן אם יש נאמנות לרופאים האומרים שיש לאישה מכה בצדדי הרחם, "ולא עלה על דעת שום פוסק [...] שהאשה אסורה לשאול לרופא ולעמוד לפניו", משום "שהרופא באומנתו עוסק, אין בזה שום חשש גילוי עריות, וכן מעשים בכל יום ובכל המקומות".¹³¹
- על פי בבלי, ברכות, ד ע"א, ובדומה לכך שם, שבת קנב ע"א: "תנא אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצין אחריה".¹³²
- בכיוון זה נקט גם ר"ח אתרוג, ראש ישיבת שבי חברון, בשיחה בישיבה בכ"ו בטבת תשס"ו (השיעור נמצא בהקלטה של ישיבת שבי חברון, בספריית השיעורים).¹³³
- רי"י עטלינגר, שו"ת בנין ציון א, אלטונה תרכ"ח, סימן עה, מסכים שיש לנשים על מה לסמוך ללכת לרופאי נשים שהם גברים, אך ממליץ לגברים להתרחק מהמקצוע, אלא אם כן אין נשים לעסוק בזה ויש סכנת נפשות. גם הר"ע יוסף, טהרת הבית הקצר ב (ערך ר"ד יוסף), ירושלים תש"נ, עמ' כז, אוסר מלכתחילה על נשים ללכת לגבר שהוא רופא נשים, אלא בשעת הדחק וכשאין רופאה אישה. מנהיג העדה החרדית, רי"י וייס, שו"ת מנחת יצחק ז, ירושלים תש"מ, סימן עג, סובר שרופאי נשים רבים היום הם גסים ומתכוונים להנאתם. נוסף גם שאין זה נדיר לשמוע בחדשות על רופאי נשים המואשמים במעשים מגונים, וגם אין זה נדיר אף בציבור החילוני שאישה תלווה על ידי אחרת בביקורה אצל רופא נשים.¹³⁴
- לעיל הערה 71. 134

גיל תשע.¹³⁵ בהתאם לכך עולה שעדיף מלכתחילה, מבחינה הלכתית-טכנית, ללמוד את הפרשיות הללו דווקא בגיל צעיר.¹³⁶

גם בעל הצמח צדק מסביר שלעומת קריאת התורה בציבור, הילדים לומדים את הפסוקים עם פירוש רש"י ועם מלמד שידאג שהסוגיות לא יפגעו בהם.¹³⁷ האדמו"ר האחרון מחב"ד מוסיף, שרואים גם בפועל שאין חשש לטוהר מחשבתם של התלמידים, כיוון שלומדים זאת כחלק מלימוד התורה וקדושת התורה מגנה עליהם.¹³⁸

לסיכום, במאתיים השנים האחרונות ראינו כבר שינויים בשיטת החינוך ה"מתקדמת", וכל השינויים הללו היו שנויים במחלוקת, כולל הנושא הנידון. על כן ברור שאף לפדגוגים המשכילים והחילונים אין דרך מוסכמת אחת. על כן נראה שאם אין סיבה הדורשת שינוי מהמנהג הקיים, עלינו לנהוג כדרכנו, בדרך האמצעית, "וכל המשנה ידו על התחתונה".¹³⁹

הנחיות משרד החינוך בחינוך הממלכתי הדתי

אינני יודע עד כמה הן מיושמות בפועל, אך ההוראות הרשמיות של משרד החינוך בזרם בתי הספר של החינוך הממלכתי-דתי עולות בהחלט בקנה אחד עם מסקנת המקורות שראינו. הן קובעות:¹⁴⁰ "בגן ילדים בוחרת הגננת את הסיפורים שתספר", ועורך התכנית, "מ רוזנברג אף מדגים שם, שהגננת יכולה לדלג על סיפורי בנות לוט או יהודה ותמר."¹⁴¹

אך תכנית הלימודים קובעת עיקרון חשוב להוראת התורה במחזור הראשון בבית הספר – "אין מדלגים": "במחזור הראשון יילמדו כל הפרקים ללא יוצא מן הכלל. ההבדל יבוא לידי ביטוי רק ברמת הלמידה".¹⁴² "ילדים בגיל בית הספר

- 135 ר"י קארו, שלחן ערוך, אבן העזר כב, יא; ר"מ לימא, חלקת מחוקק, שם, כא, ט.
- 136 בבלי, יומא כט ע"א; שם, עבודה זרה, כא ע"א: "יונשמרת מכל דבר רע" (דברים כג, י), שלא יהרהר אדם ביום ויבוא לידי טומאה בלילה"; ראו בהרחבה אצל ר"ש כ"ץ, קדושים תהיו, ירושלים תשי"מ, עמ' 64–69.
- 137 לעיל הערה 51.
- 138 לעיל הערה 101.
- 139 בבלי, בבא מציעא עו ע"א.
- 140 יהושע מנחם רוזנברג, על המקרא ועל הוראתו, ירושלים תשס"ה, 8: 1–29, 2004/5, עמ' 10–11. רוזנברג מונה בשנת תשנ"ב למרכז הצוות למקרא ממ"ד באגף לתכניות לימודים. שם, עמ' 7.
- 142 תכנית הלימודים במקרא מגן הילדים ועד כיתה י"ב בחינוך הממלכתי הדתי, משרד החינוך והתרבות, האגף לתכניות לימודים, ירושלים תשנ"ג, עמ' 12, סעיף 3.12.

היסודי מזדהים עם גיבורים ולא עם ערכים מופשטים, ולפיכך נקבע כי ספרי החומש ונביאים ראשונים יילמדו ללא דילוגים, וכך יוכל הלומד להתרשם מן הספר בשלמותו, כפי שנמסר לנו על פי המסורה¹⁴³.

לעומת בתי הספר הדתיים, ד"ר ל' חובב מצאה שבדומה למה שהעלתה בדיקה בספרות היהודית והנוצרית באנגלית,¹⁴⁴ פרקי העריות נשמטו גם על ידי מרבית היוצרים של הספרות התנ"כית לילדים יהודים.¹⁴⁵ עמדנו כבר על הבעייתיות האמתית העולה מאליה ברגע שמציירים תמונות. אפילו בספרות החרדית לילדים עוקפים את הפרשיות הללו, בניגוד למה שנעשה ב"חדר" ובניגוד לתוספתא המפורשת האוסרת על דילוג.

למשל ד"ר א' מלחי, מומחית לספרות החרדית לילדים, מדגימה שכל החלק האחרון של מגילת רות מתואר כך: "ראה בועז הצדיק את גדלותה [...] ונשא לאשה את רות [...]", ללא גורן וללא דו-שיח בנושא האישות. לגבי ספר בראשית הספרות החרדית כוללת יותר מדרשים מאשר מקרא. אחרי סיפור המבול והקשת מופיע אברהם אבינו ללא אזכור פרשת ערוותו של נח וללא התייחסות ללוט

143 שם, עמ' 9, סעיף 2.6.

144 P. Schine-Gold, Making the Bible Modern: Children's Bibles and Jewish Education in Twentieth-Century America, Ithaca 2004, p. 190 (התרגום שלי, א"ש): "משמטים כל מה שקשור למין, אלימות ושאר התנהגות שתסבך את התפישה של הדמויות היטובות". Z. Teicher, "American Children Encountering the Bible: Ensuring Engagement Through the American Education System and the Children's Bible", Macalester College, Religious Studies Department, May 2007, pp. 52-53, מציין שבספרי התנ"ך לילדים, אף כשהשאר פרקים עם אלימות, הוציאו את הפרקים שאינם צנועים.

145 ל' חובב, "יצירות לילדים וזיקתן למקרא", דרך אפרתה ט-י (תשס"א), עמ' 171. כך מובא גם אצל ר"ח זוננפלד, "השקפת התורה על הוראת הפרשיות היעדינות במקרא", תלפיות א (תשמ"ז), עמ' 31-35; ע' אמיתי, הוראת נביאים ראשונים, תל-אביב תשי"ג, עמ' 302. בזמנו, ספר הקיצורים של ביאליק התקבל מיד על ידי הציבור הרחב החילוני והמשכיל בהתלהבות רבה והדפיסו חמש מהדורות כבר בשנה הראשונה. U. Ofek, "Childrens Literature", Encyclopedia Judaica, (Eds. M. Berenbaum and F. Skolnik), vol. 4, Jerusalem 2007, p. 618. ; שרפשטיין (לעיל הערה 17), עמ' 41. ראו גם ח' יסעור, "סיפורי התנ"ך כספרות ילדים", מעגלי קריאה: כתב עת לעיון ולהדרכה בספרות ילדים 6 (1979), עמ' 29-38; מ' אינהורן-נלקנבאום, "להסיר אבק מספרי: אתי פולק משוחחת עם נאוה סמל על עיבוד לסיפורי המקרא לילדים", נעמת: הירחון לאשה ולמשפחה, אפריל 1984, עמ' 62-63; ל' שנער, "קסמו ובעיותיו של הסיפור התנ"כי", ספרות ילדים ונוער כד, ב (1997), עמ' 39-46; ש' דותן, "עקידת יצחק ויונתן: עקידה ורצח ילדים במקרא", יהדות חופשית 18 (דצמבר 1999), עמ' 16-17; ד' פרגון-קדוש, "סיפור לא פשוט: הקניית הסיפור המקראי לגיל הרך", הד הגן 70 (1) (2005), עמ' 30-41; השו"ל לוי, "גדול השלם מסכום חלקיו: פגישה עם התנ"ך השלם", שם, עמ' 78-87.

ולבנותיו. בספר אחר אחרי נח מופיע נמרוד. סיפור אשת פוטיפר מתואר כך: "לפוטיפר שר הטבחים הייתה אישה רעה [...] היא ניסתה להכשיל [...] שיחטא ושלא הצליחה הלשינה עליו לבעלה [...] וכל כך דיברה בו סרה [...] החליט להשליכו לבית האסורים".¹⁴⁶

סיכום

תוספתא מפורשת בנושא ומקורות רבים נוספים (גם אם פחות מפורשים), נוסף על הוראות מבעל הצמח צדק, הנצי"ב, הר"מ פיינשטיין ועוד, מורים פה אחד שאין לדגל על פרשיות מטעמי צניעות כשלומדים תנ"ך עם ילדים. הקושיות החזקות ביותר מהמשניות במסכתות מגילה ("מעשה ראובן נקרא ולא מתרגם") וחגיגה ("אין דורשין בעריות בשלשה"), שלכאורה מצדיקות את הדילוג על פרשיות העריות, מוכיחות למעשה את ההפך הגמור. בנוגע לתורה שבעל פה שבה אי אפשר להסתפק במונחים כלליים והלימוד דורש יותר פירוט, מצאנו מקורות המצדיקים מיעוט העיסוק בנושאים האינטימיים עם צעירים, ואכן מספר כתבי היד מהגניזה מצביעים על כך שעסקו יותר במשנה במסכת כלים מאשר במסכת נידה.

בין הפדגוגים המודרניים מצאנו שהתפישות הנכריות אינן מרגישות מחויבות אמיתית לתנ"ך, ואין להן בעיה להציגו ואף לציירו בצורה שאינה מדויקת, וכל שכן להשמיט פרקים שלמים. הם גם רחוקים כל כך מתפישתנו בנושא האינטימיות, שאין לנו מה ללמוד מהם כלל.

אדרבה, ייתכן שבעידן של התקשורת האוניברסלית הגיע הזמן שאנו, בתור "אור לגוים", נתחיל להשפיע ולשנות את תפישותיהם הצבועות והאנכרוניסטיות בתמימותם. במיוחד שרק דרך לימוד התנ"ך ממש, לא דרך ספרי התנ"ך לילדים שבהם לומדים עכשיו, ילמד העולם להעריך את התפקיד הייחודי של עם ישראל ולתמוך בנו ובזכותנו על ארץ ישראל.

לגבי הפדגוגים היהודים קיימים חילוקי דעות בנושא. רבים מה"משכילים" הושפעו מאוד, לפעמים אף במגמתיות מוצהרת, מההשכלה הנכרית. אך לעומתם, רבים דווקא מצדיקים את המסורת ללמד את התנ"ך כולו. הרחבנו על ההבדל בין התמימות שמנסים לפתח בחינוך המערבי הקלאסי לעומת המגמות המודרניות

146 ד"ר אסתר מלחי, ראש החוג לספרות במכללה בירושלים, כתבה את התזה שלה בנושא ספרות הילדים החרדית שהתפתחה בשנות התש"ל, ומחברת מאמרים רבים בנושא. הדברים המצוטטים הם תשובה לשאלתי בריאיון עמה בג' באלול תשע"ג.

שבהן מנסים דווקא "לחסך" את הילדים בגילוי כמעט הכול, ובין הדרך האמצעית של התורה.

הראינו שיש בלימוד הפרשיות לפני כניסת היצרים דווקא יתרונות עקרוניים מבחינה חינוכית והלכתית, נוסף על בעיית היהירות שיש בכל ניסיון "לקצר" ולפרק את החבילה. כל שכן שכל מקצר יעשה כדעתו ויהיו חלילה "תורות רבות". מעניין לציין שבחוגים ה"משכילים" שהושפעו בזמנו ממגמת ה"היטהרות" האסתטית של התנ"ך, לא הושפעו כל כך ממגמת הפתיחות המערבית בשנים האחרונות לאחר "המהפכה המינית", ונשארו במבוכתם מהפרקים המאתגרים. כמו בנושאים רבים, גם בנידון שלנו הפדגוגים היו עושים בחכמה אילו היו מעדיפים את ה"דרך האמצעית" של המסורת, מעל ה"זגזוג" האופנתי המשתנה חדשים לבקרים.

בחינוך החרדי מלמדים לרוב ללא דילוג על הפרשיות הלא-צנועות בתנ"ך, אך בספרות המאוירת שלהם מדלגים, ואז מוכח שהציורים (בגיל הצעיר במיוחד) מהווים חלק מהבעיה. על כן, קל וחומר שהנוצרים, הלומדים מתנ"ך כי ילדים מצוירים ומעובדים לחלוטין, וכאמור, יש להם פחות מחויבות לתנ"ך ויותר הסתייגות מהתחום האינטימי, בוודאי שידלגו.

לגבי החינוך הדתי, יתכן לקבל בצורה חלקית את החלוקה של ביאליק, לדלג על פרקים לא צנועים כשלומדים סיפורי תנ"ך בגנים, וכל שכן אם נעזרים בספרים מצוירים. אך בהתאם לכל המקורות, בוודאי שאין לדלג כשלומדים את התנ"ך עצמו בבתי הספר היסודיים ובדיוק כפי שנקבע בהוראות משרד החינוך.

מכל הנאמר עולה שאין ספק שעל החינוך הדתי להמשיך במסורת ללמד את כל התנ"ך ללא דילוגים מטעמי צניעות ולהפיק מכך את התועלות החינוכיות הנצחיות, ובמיוחד המוצדקות היום במידה רבה גם במבחן הפדגוגיה המודרנית. אף אם מורה מסוימת תתקשה בכך, "כל המשנה ידו על התחתונה".¹⁴⁷